

МУЗЕЙНА ДОКУМЕНТАЦІЯ ТА ПРЕЗЕНТАЦІЯ КУЛЬТУР НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН В СЛОВАЧЧИНІ

Мирослав СОПОЛИГА

Словацька республіка внаслідок свого географічного розташування та політичних умов розвитку є нині багатонаціональною країною¹. Тому словацьке музейництво намагається комплексно представити культуру цієї країни з її барвистою мозаїкою етнічних, конфесійних та інших специфік, культурних взаємин, відмінних та спільних ознак.

У словацьких краєзнавчих музеях нагороджено величезну кількість пам'яток історії та культури окремих національних меншин. Однак комплексна мережа спеціалізованих закладів для презентації культур національних меншин сформувалася лише після революційних подій 1989 року [2].

Вже в 1991 році в рамках Словацького національного музею в Братиславі (СНМ) розпочало свою діяльність відділення єврейської культури, яке в 1994 році отримало статус спеціалізованої музейної установи СНМ — Музею єврейської культури. Після 40-річного замовчування єврейської проблематики заснування такого музею є позитивним актом. Наразі музей має свої постійні експозиції в Братиславі, Трнаві, Нітрі, Жилині та Пряшеві, проводить широку науково-дослідну, культурно-виховну та видавничу діяльність.

1994 року була започаткована також музейна документація національної меншини карпатських німців, яка в повоєнний період зазнала дискримінації. В структурі СНМ у Братиславі спочатку виникло відділення культури карпатських німців. На основі договору між представниками Карпатонімецького культурного товариства та Міністерства культури Словацької республіки були встановлені етапи поступового створення Музею карпатських німців СР у Братиславі (1997) з експозиціями в Банській Ціавниці, Кежмарку, Нітрянським Правні та Левочі. Німеччина відкупила для потреб музею в Словаччині 7 будинків.

Музейну презентацію культури найчисельнішої національної меншини в Словаччині — угорців, крім багатьох регіональних музеїв, систематично забезпечує Подунайський музей у Комарно, в рамках якого було створено спеціалізоване відділення. В 2001 році в структурі Словацького національного музею в Братиславі виникає спеціалізована установа — Музей культури угорців Словаччини з експозиціями в Долній Стреговій та Склабині.

Спеціалізовані відділення для експонування ромської культури після 1991 року виникли на базі регіональних музеїв у Гуменному та Римвавській Сobotі. В структурі Словацького національного музею було створено центри чеської, хорватської, а також ромської культур, які поступово перетворилися на спеціалізовані музейні установи — Музей чеської культури в Мартині (2004), Музей ромської культури в Мартині (2004) та Музей хорватської культури в Девінській Новій Весі (2006).

Від 2002 року в структурі — СНМ діє також найдавніший та один з найвизначніших музеїв національних меншин у Словаччині — Музей українсько-руської культури в Свиднику.

Діяльність названих установ, які покликані документувати та презентувати культуру національних меншин у Словаччині, ведеться за програмою:

- науково-дослідна діяльність;
- створення фондів (аквізиції);
- експозиційна та виставкова діяльність;
- культурно-виховна робота;
- едиційно-публікаційна діяльність; міжнародна співпраця.

Одним з головних завдань для всіх спеціалізованих музеїв чи відділень культури національних меншин є багатоспектне історико-етнографічне дослідження міжетнічних взаємин. Культурно-виховна робота спрямована на підтримку ідеї толерантності, міжнаціо-

нального діалогу, взаємної поваги, порозуміння та співпраці усіх громадян Словаччини, незалежно від їх етнічної, культурної, мовної чи національної належності.

З цією метою 1995 року при Словацькому національному музеї в Братиславі створено фахову комісію у справах музеїв культур етнічних меншин. До її обов'язків входить розв'язання актуальних проблем музейної документації та презентації культур національних меншин у Словаччині, координація даної діяльності в межах загальнословацької музейної практики, внесення пропозицій та здійснення фахових експертиз сучасного і перспективного розвитку спеціалізованих національних музейних установ тощо.

З ініціативи членів комісії було реалізовано ряд наукових та культурно-освітніх заходів, метою яких є популяризація культурних надбань словаків та інших етнічних груп в плані їх толерантного співжиття та культурної взаємодії. Таким чином робляться спроби створити комплексну картину культури Словаччини та визначити її місце в європейському контексті. Комісія в рамках свого проекту «Музеї та етноси», вже за традицією, організовує пересувні етнографічні виставки з метою представити окремі явища народної культури в міжетнічних взаєминах. Слід згадати хоча б деякі з них: «Весілля в Словаччині», «Традиції народного будівництва», «Ремесла та ярмарок», «Народне харчування» тощо.

Діяльність кожного музею різноманітна і багатогранна. Взяти хоча б вже згадуваний Музей українсько-руської культури в Свиднику. Він же, до певної міри, був зразком і для інших національних меншин, які після 1989 року приступили до організації подібних культурних закладів.

Завданням Музею українсько-руської культури є цілеспрямовано зосереджувати, охороняти, науково та фахово опрацьовувати й популяризувати музейні колекції, які документують розвиток матеріальної і духовної культури русинів-українців у Словацькій республіці. Така документація є основною та не-

одмінною передумовою наукового обґрунтування історичного походження та національної ідентифікації етносу, ймовірної інтерпретації його формування в діалектичній єдності з культурою матірнього народу, а також з культурою словаків, з якими його поєднують інтереси громадян спільної батьківщини — Словацької республіки. Східнославацькі українці (руснаки, русини, рутени, підкарпатські русини, карпатороси, угророси, малороси, лемки) разом із словаками живуть і працюють впродовж багатьох століть в однаковому природно-географічному середовищі та в тих само державних утвореннях. Між ними майже не існує мовного бар'єру, а історична неминучість звела їх до спільної долі у боротьбі за збереження національної самобутності та соціальної рівності. Культурні надбання цієї етнічної групи є невід'ємною та визначною частиною культурної спадщини Словацької республіки.

Об'єктом зацікавлення Свидницького музею є, отже, одна з автохтонних складових частин населення Словацької республіки, яка вже мінімум як тисячу років заселяє, зокрема, східну частину країни. Ця меншина, всупереч довготривалому політичному відокремленню від свого матірнього народу, зберігає своєрідний побут та східнослов'янський чи український характер культури. До найосновніших етноідентифікаційних ознак її належать мова, віросповідання та народні культурні традиції [8], [6].

У 2006 році Свидницький музей українсько-руської культури відзначив своє 50-річчя. За цей порівняно короткий час він здійснив велетенську роботу, про яку дізнався весь український світ. Тут, у Свиднику, створено визначний осередок документації історії та культури русинів-українців, який займає почесне місце серед музейних, культурно-освітніх та науково-дослідних закладів Словаччини. Його діяльність широко відома в наукових та культурних колах вдома й за кордоном [7].

Невеличкий колектив працівників цієї установи фіксує, науково опрацьовує та використовує для просвітницьких цілей найвираз-

ніші прояви матеріальної й духовної культури українців Словаччини. Музей має характер спеціалізованої установи, яка своєю діяльністю сприяє розвитку науки і культури, поширює освіту й знання, підносить національну свідомість та національну гордість цього населення. Отже, музей є осередком не лише науково-дослідної, але й культурно-виховної роботи. Він покликаний проводити широку масово-політичну роботу серед українського населення, а громадян інших національностей інформувати про культуру та багатство його традицій [8], [10].

Працівники музею розв'язують багато науково-дослідних завдань в царині загальної історії, етнографії, фольклору, літературної історії, мистецтвознавства тощо, результатом чого були, крім іншого, цікаві тематичні виставки, наукові статті та монографії.

Колектив долучився до виконання завдань Державного плану наукового дослідження, з яких слід загадати, зокрема, теми «Етнографічний атлас Словаччини», «Історичні та етнокультурні аспекти формування та розвитку сучасного способу життя», «Етнокультурна спільність в карпато-балканській області», «Етнографічна енциклопедія Словаччини» і т. п.

Музей українсько-руської культури у Свиднику бере постійну участь в організації різних наукових конференцій, семінарів та інших форумів у співпраці з Союзом русинів-українців Словаччини, Асоціацією українців Словаччини, Кафедрою української мови та літератури Пряшівського філософського факультету та іншими інституціями. Він підтримує контакти з науковими закладами Угорщини, Польщі та зокрема України. Виконуються спільні завдання з Інститутом народознавства НАН України, з Інститутом мистецтвознавства, фольклористики та етнології НАН України, Ужгородським державним університетом, Закарпатським краєзнавчим музеєм та іншими музеями в Україні. Проводяться спільні дослідження найрізноманітніших тем з історії, етнографії, фольклористики, літературознавства, мистецтвознавства і т. ін. [8–26].

З року в рік поповнюються фонди цього музею, які документують усі періоди культурно-історичного розвитку українців Словаччини. Наприкінці 2005 року фонди Свидницького музею українсько-руської культури становили майже 67 000 експонатів /без бібліотеки/. Окремі рукописні матеріали, першодруки та, зокрема, фахова література документуються в рамках музейної бібліотеки, яка нараховує понад 45 000 одиниць.

Основною формою впливу на громадськість є експозиції, які оприлюднюють результати науково-дослідної та колекціонерської роботи працівників музею [3], [6].

Сучасна головна експозиція Свидницького музею українсько-руської культури на площі 1 700 м² детально документує соціальний, політичний та культурний розвиток українського населення Східної Словаччини від найдавніших часів і до сучасності. Відвідувачі музею мають змогу ознайомитися з природними умовами регіону, з цінними археологічними знахідками про перші сліди заселення краю, письмовими пам'ятками періоду середньовіччя про виникнення окремих сіл, визначними документами про соціальне та національне становище цього західноукраїнського населення та його боротьбу проти поневолювачів, документами про сучасне життя. Експонуються тут також окремі зразки народної творчості та етнографії: традиційні заняття населення, народне житло та побут, народний одяг, кераміка, вишивки, крашанки та інші види народного мистецтва. Належно документуються літературні здобутки та взагалі події культурного й національного життя русинів-українців Словаччини. Частина експозиційного будинку відведена під тематичні виставки, які систематично відкриваються з нагоди різних ювілеїв, святкувань та інших визначних подій [4], [6]. Щороку заплановано 8–10 таких виставок.

В 1975 році при Свидницькому музеї українсько-руської культури розпочалось створення етнографічної експозиції під відкритим небом (скансену) [5]. Вона займає площу 11 га по-сусідству з амфітеатром, де щорічно

відбувається традиційне свято культури русинів-українців Словаччини. Тут представлено найтипівіші пам'ятки народної архітектури та побуту: традиційні селянські житлові будівлі під солом'яними та гонтовими стріхами, господарські, технічно-промислові, культові та інші споруди. В окремих об'єктах-пам'ятках народного будівництва експонуються меблі та інші предмети побуту, традиційне робоче знаряддя та деякі види народної творчості.

У 1983 році в музеї було відкрито картинну галерею ім. Д. Миллого. Крім іншого, тут експонується одна з найбільших колекцій ікон у Словаччині [1].

Свидницький музей українсько-руської культури організовує різноманітні просвітницькі акції (лекції, бесіди, змагання), метою яких є передусім виховувати молодь, вчити її поважати історію, зокрема прогресивні традиції нашого народу, активізувати громадськість у напрямі культурного та економічного піднесення краю. Значна увага надається клубній роботі. Музей бере участь в організації таких масових акцій, як фестивалі, вершиною яких є Свято культури русинів-українців Словаччини.

Нові форми роботи запроваджуються у зв'язку із створенням етнографічної експозиції просто неба — скансену Музею. На території скансену від 1986 року традиційно відбуваються фольклорно-етнографічні свята, є можливості й для інших форм культурно-виховної роботи, а також для розваги і відпочинку.

Результати своєї науково-дослідної роботи, працівники музею публікують у різних суспільнознавчих збірниках, фахових журналах та місцевій українській і словацькій пресі [8—113]. З'явилися також ґрунтовні монографічні видання [4],[9].

Сотні науково-популярних статей, анотацій, рецензій та інших матеріалів музейні дослідники опублікували на сторінках місцевої української преси («Дукля», «Дружно вперед», «Нове життя»). Українська студія Словацького радіо в Пряшеві вже систематично транслює програми історичного, етнографічного, фольклористичного чи мистецтвознав-

чого спрямування, авторами яких є науковці музею.

Дослідження історії та культури русинів-українців Словаччини з 1965 року систематично публікуються в науковому збірнику музею. Це видання користується широкою популярністю та високо оцінюється в наукових і культурно-освітніх колах не тільки в нашій республіці, але й за кордоном, зокрема в Україні. Вже маємо 23 випуски (у 26-томах) збірника. В них опубліковано понад 400 наукових праць, в тому числі понад 40 монографічного характеру.

Помітною є діяльність музею в справі методичної та фахової допомоги окремим хроністам, студентам, учителям, науковим працівникам, колективам художньої самодіяльності, письменникам-початківцям, декламаторам тощо.

Музей завоював високе визнання не тільки в наукових та культурних колах, але й серед широкої русько-української громадськості на Пряшівщині. Він сприяє зміцненню української ідеї, утвердженню та примноженню української культури в цьому Карпатському регіоні. Історія музею — яскравий приклад невмирущості українського етносу, його гідності, мужнього відстоювання національних прав та боротьби за вільну і суверенну Україну.

Словацька республіка стала членом Європейського Союзу. Ми впевнені, що й у рамках європейській спільноти українці Словаччини, разом з іншими меншинами, займуть своє гідне місце, а їхнє культурне надбання буде визначним внеском у скарбницю європейської культурної спадщини. Великі завдання в цьому контексті стоять якраз перед музеями. Музеї культур національних меншин у Словаччині, їхні збірки, експозиції будуть одними із найвиразніших етноідентифікаційних ознак у новій європейській формації.

Музеї культур етнічних меншин гідно репрезентують національну культурну політику Словацької республіки. Ця діяльність відповідає конституції СР, а також міжнародним конвенціям та зобов'язанням нашої держави у сфері забезпечення прав національних меншин на розвиток власної культури. Словаччина

може пишатися тим, що створила комплексну систему музейної документації та презентації культур національних меншин і що в цій системі діє найвизначніший український музей в країнах Європейського співтовариства.

Словаччина

¹ За останнім переписом населення в 2001 році в Словаччині проживає 5 379 455 громадян, в тому числі 520 529 угорців, 89 920 циган /ромів/, 44 620 чехів, 35 015 русинів-українців і т. п. Реально в Словаччині проживає близько 180 тисяч громадян русько-українського походження.

1. Галерея ім. Дезидерія Миллого Музею української культури у Свиднику / Упор. М. Сополига. — Свидник, 1989.
2. *Maräky P. Slovenski nfrodnt múzeum: Zborník Slovensktho nfrodntho múzea. Etnografia, roč. XCVII — 2003, с. 11.*

3. *Русинко М. та кол. Путівник по музею української культури у Свиднику. — Свидник, 1981.*
4. *Сополига М. Державний музей українсько-руської культури в період 1987–1993: Науковий збірник музею української культури у Свиднику /НЗ МУК/, — Пряшів, 1995. — № 20. — С. 677–707.*
5. *Sopoliga M. Ideove nfvrh na vybudovanie komplexnej nfrodopisnej expozície v prírode Múzea ukrajinskej kultúry vo Svidníku. — Svidník, 1974.*
6. *Сополига М. Музей українсько-руської культури у Свиднику: Путівник. — Свидник, 2006.*
7. *Сополига М. Просвітницька діяльність Свидницького державного музею українсько-руської культури: Науковий збірник товариства «Просвіта» в Ужгороді, I (XV). — Ужгород, 1996.*
8. *Сополига М. 35 років Музею української культури у Свиднику. — Братислава — Пряшів, 1990.*
9. *Федака П. Подвижник української науки і культури Пряшівщини // Нар. творчість та етнографія. — 2006. — № 2. — С. 104–106.*
10. *Чабиняк І. Музей української культури та його завдання: НЗ МУК. — Пряшів, 1965. — № 1. — С. 25–30.*

In the article the author tells about museum documents and presents culture of minority groups in Slovakia.